

*Андрій Борисович Кондрашихін,
в. о. завідувача кафедри державних та місцевих фінансів
Академії муніципального управління МОН України
доктор економічних наук, доцент*

ЗБЕРІГАННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ВИРОБНИКІВ АВТОРСЬКОГО ПРОДУКТУ КАФЕДРИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Формування правового світогляду йде поруч із розвитком правової науки, опануванням нових сфер суспільних відносин, відчуттями людини всередині правового простору життя через певні координати дозволених дій тощо. При цьому творча праця із вироблення авторських продуктів, зі створення об'єктів права інтелектуальної власності (далі — ОІВ) посідає вагомі місця у роботі наукових установ, вишів, кафедр та науково-дослідних лабораторій, коли правовими нормами закріплюються деякі міжособистісні стосунки, а решта — існує завдяки традиціям, усталеним формам взаємодії працівників наукової установи чи навчального закладу, ієрархії й підпорядкованості підрозділів. В умовах посилення ролі інформаційного складника продуктивних сил і прискореного розвитку інформаційних технологій (далі — ІТ) небезпечно зростатимуть ризики порушення права на ОІВ особистості, некоректного запозичення чужих авторських текстів (навіть плагіату), зокрема під час написання дисертаційних досліджень. За відсутності законодавчих обмежень та умов щодо запобігання таким негативним явищам усередині колективу лабораторії, кафедри, факультету внутрішні положення наукової установи покликані удосконалити правові основи творчої праці та захистити її результати, зміцнити міжособистісні стосунки й довіру людей.

Поширення теорії і практики з питань інтелектуальної власності (далі — ІВ) [1], у тому числі впродовж здійснення науково-технічної діяльності [2], за особливостями її створення викладачами й інженерно-технічними працівниками [3; 4], обліку [5; 6] створює теоретичне підґрунтя для розв'язання проблематики інтелектуальної праці викладачів та відповідного зберігання її результатів у вигляді завершених виконанням (зареєстрованих) об'єктів чи таких, що перебувають у стадії виготовлення, але вже набувають ознак авторського права. Так, під час первинних дискусій понад 60 % часу для пересічного викладача присвячувалося обговоренню правил створення та захисту інтелектуального продукту, уникнення спірних питань, профілактиці порушень авторського права [6]. При цьому особисту зацікавленість виявляли викладачі, які не мають наукового ступеня доктора наук (понад 70 % від загалу учасників дискусії). Також відчутно тематика обговорень переходить від простіших об'єктів навчально-методичного забезпечення до більш складних — наукових статей, монографій, колективних наукових монографій [7]. Тому важливим стає зберігання результатів авторської праці під час дискусій та їхнього обговорення сторонніми особами, що не брали участі у створенні авторського продукту.

Метою статті є визначення можливостей зберігання прав інтелектуальної власності особи — виробника авторської продукції, що створюється упродовж його спільної праці з колективом кафедри, через внутрішні нормативні документи вишу, наукової установи.

Наукова робота кафедри, звичайно, різноманітна та формує стрижень навчального процесу. Внаслідок наукових розвідок відбувається оновлення інформаційно-методичного забезпечення кафедри, встановлюються нові зв'язки у просторі освіти. Якщо кафедра підтримує наукові зв'язки із провідними науковцями, установами країни, кращими суб'єктами госпо-

дарювання, її науковий розвиток проходить активно, студенти отримують новітню інформацію та добрі професійні навички.

Право інтелектуальної власності — це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права ІВ, визначений Цивільним кодексом України і спеціальними законами України [8]. Авторський продукт створюється у результаті науково-технічної діяльності працівника й містить ознаки ОІВ. Зберігання права інтелектуальної власності — комплексні заходи, які впроваджуються у первинному ланцюзі вироблення науково-технічної продукції, стосовно обліку, захисту та передачі у користування створених ОІВ, а також попередження неправомірних дій із використання ОІВ, які було створено іншими особами, й удосконалення організаційно-правових умов обігу ОІВ (профілактика системи зберігання прав інтелектуальної власності).

Документами, в яких відображається науковий доробок працівників кафедри, є: щорічний План наукових досліджень; Звіт про наукову роботу кафедри за календарний рік; інформаційні матеріали, що становлять наукову цінність; картки науково-дослідних робіт (далі — НДР) та інші інформаційні ресурси. Систематизацію та зберігання цих паперів забезпечує кафедра у Номенклатурі справ.

Організація науково-технічної діяльності первинного виробничого ланцюга — кафедри, лабораторії — передбачає залучення до дослідницької праці певних категорій працівників, які на постійній основі виконують наукові дослідження за її тематикою — старших наукових співробітників, наукових співробітників та молодших наукових співробітників [3]. Також наукові дослідження виконують штатні викладачі кафедри упродовж другої половини робочого дня [9]. Звичайно, до наукової роботи кафедри не залучаються працівники, що обіймають посади провідного та головного наукового співробітника — це більш природно науково-дослідним установам.

До осіб, що обираються або призначаються на посаду старшого наукового співробітника й наукового співробітника, висуваються такі вимоги: наявність наукового ступеня або вченого звання; наявність повної вищої освіти та досвіду керівної (науково-дослідної) роботи впродовж певного часу, якщо особа не має наукового ступеня або вченого звання. Посади молодшого наукового співробітника заміщуються особами, які мають повну вищу освіту. Тобто окремих вимог стосовно зберігання ОІВ законодавство з авторського права [10] до цих категорій виробників авторського продукту не висуває, й вони мають бути прописані окремо.

Організація наукової діяльності відбувається згідно з нормами Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [3]. Так, ст. 6 цього Закону визначено основні права наукових працівників кафедри. Окрім цього, їм можуть надаватися додаткові права, наприклад ті, що треба враховувати під час зберігання ОІВ: бути обраними до вченої (науково-технічної) ради факультету; брати участь у розробці та обговоренні основних напрямів і програм наукових досліджень, що запроваджуються на кафедрі, а також брати участь в обговоренні питань навчально-виховної роботи зі слухачами, студентами, магістрантами; брати участь у наукових дискусіях, конференціях, симпозіумах тощо, виступати на них із доповідями та повідомленнями (за умови нерозголошення державної таємниці, конфіденційної інформації тощо); користуватися лабораторіями, експериментальними майданчиками, установками, обчислювальною технікою, читальними залами, бібліотеками вишу під час проведення наукових досліджень, а також маркетинговим, інформаційним, патентно-ліцензійним та метрологічним забезпеченням; брати участь у конкурсах на заміщення посад науково-педагогічних, наукових працівників; проводити навчальні заняття зі слухачами, студентами, магістрантами згідно з установленим розкладом та порядком організації навчального процесу.

До обов'язків наукових працівників кафедри віднесено ті, що передбачені у ст. 6 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також такі: бути обізнаними щодо наукових проблем, вітчизняних та зарубіжних досягнень у відповідній галузі знань за напря-

мом досліджень кафедри; володіти методологією наукового дослідження, впроваджувати новітні методи, засоби в практику наукових досліджень і розробок; бути обізнаними з порядком укладання та виконання договірних умов у разі спільного виконання робіт з іншими науковими установами, зокрема у сфері захисту авторських прав та інтелектуальної власності; володіти методикою проведення наукових експериментів і спостережень, узагальнення та обробки інформації; проводити наукові дослідження, використовуючи сучасні наукові методи і практичний досвід функціонування економіки, органів влади; брати участь у наукових конференціях, семінарах та готувати науково-технічну продукцію (статті, доповіді) для наукових фахових видань; брати участь у рецензуванні наукових робіт, статей, доповідей, дисертацій, кваліфікаційних (дипломних) робіт (проектів, задач), результатів наукових досліджень, у тому числі й таких, що одержані в інших вишах та науково-дослідних установах, і давати їм об'єктивну оцінку; забезпечувати захист інформації, що становить державну таємницю.

Тобто яких-небудь зобов'язань щодо зберігання чужих авторських продуктів під час здійснення наукових досліджень і науково-технічної діяльності для працівників не передбачено. Відповідно до прав і обов'язків наукових працівників кафедри для них розробляються функціональні посадові обов'язки, де можна додатково передбачити такі обов'язки в частині створення авторського продукту.

До інженерно-технічного складу кафедри належать працівники, які обіймають відповідні посади згідно зі штатним розкладом: інженер, провідний інженер, технік. Посади інженерно-технічного складу комплектуються особами, що мають вищу (неповну вищу) освіту, а також середнього технічного персоналу, які мають необхідну професійну підготовку, достатні практичні навички в роботі з комп'ютерною технікою та обладнанням. Функціональні обов'язки посадових осіб інженерно-технічного складу розробляються у встановленому порядку і затверджуються завідувачем кафедри. Звичайно, на цю категорію працівників можуть покладатися лише технічні функції щодо зберігання або профілактики права ІВ.

До навчально-допоміжного складу кафедри належать працівники, які обіймають відповідні посади згідно зі штатним розкладом (методист, лаборант, старший лаборант) і забезпечують проведення її навчальної діяльності. Функціональні обов'язки для них розробляються у встановленому порядку, затверджуються завідувачем кафедри, що також може передбачати виконання певних дій зі зберігання ІВ та її об'єктів.

До змінного складу кафедри належать працівники, які навчаються (аспіранти, докторанти, стажисти), студенти чи магістранти, які проходять навчання за навчальною програмою й водночас залучаються до виконання робіт із навчального процесу, науково-дослідної діяльності. Звичайно, ця категорія виконавців робіт не має доступу до готових ОІВ, однак системою зберігання права ІВ може передбачатися окремий облік осіб, що брали участь у наукових дослідженнях із зазначенням рівня доступу до ОІВ. У межах усіх груп науково-технічних працівників існує небезпека ризику втрати недоторканності права ІВ, часткового запозичення чужих ідей, методів дослідження, даних експерименту тощо.

Вироблення готових ОІВ (навчально-методичні матеріали, посібники, монографії тощо) проходить процедури погодження іншими адміністративними і навчальними підрозділами вишу, наукової установи (факультетами, суміжними кафедрами, відділами тощо) за процедурами та на основі внутрішніх документів, що відповідають нормативним актам у сфері вищої освіти. З наведеного у Законі України «Про вищу освіту» Переліку нормативних та внутрішніх документів з організації навчання [3] понад половина позицій має розроблятися кафедрою за рахунок авторської творчої праці викладачів та потребує зберігання (захисту, обліку, реєстрації, нагромадження тощо). Водночас розробку навчальних планів (навчальні робочі плани) та деяких інших складників науково-методичного забезпечення винесено за межі компетенції викладацького складу кафедри. Ці елементи ІВ обліковуються окремо, наприклад, за типологією Номенклатури справ вишу.

Документообіг кафедри — важливий елемент у системі зберігання ІВ, через який можна первинно ідентифікувати створені ОІВ, порівняти їхню змістовність з іншими доробками кафедри, оцінити професійну якість авторського виконання виготовленої науково-технічної продукції та вирішити багато інших завдань. Внутрішні документи складаються із декількох груп (хоча класифікація є досить умовною й залежить від завдань створення науково-технічної продукції): вхідна та вихідна кореспонденція; нормативні документи з організації навчального процесу; навчально-методична документація; звітна документація; кадровий документообіг, що залишається на кафедрі; журнали реєстрації; папери з науково-дослідних робіт та організації наукових досліджень студентів; первинні матеріали, що становлять підґрунтя наукового аналізу; творчі проекти, колективні монографії тощо; об'єкти права інтелектуальної власності; папери зі стажування та підвищення кваліфікації; документи, що стосуються впровадження результатів наукових досліджень.

Тобто серед загальної класифікації дев'ять позицій (75 %) безпосередньо стосується виготовлення ОІВ та повинні відповідати умовам зберігання ІВ. Для цього потрібен спеціальний Порядок проходження науково-технічної продукції через погоджувальні процедури вишу (наукової установи, підрозділу), який необхідно розробити до початку таких процедур із обґрунтуванням етапів, строків виконання, прав автора щодо подання твору до іншої узгоджувальної інстанції, установи тощо, а також гарантії недоторканності авторського права виробника науково-технічної продукції від сторонніх осіб. Структурно такий Порядок має вміщувати: загальні положення та терміносистему; процедуру обліку кожного наново створеного ОІВ та осіб, що отримують доступ до нього під час погоджувальних процедур; опис ризиків втрати прав ІВ; гарантії авторам з боку установи щодо зберігання недоторканності авторського права на твір, інших ОІВ; інші спеціальні умови. Порядок покликаний забезпечити недоторканність авторського продукту, його збереження від неправомірного використання, часткового запозичення авторських ідей, методів тощо.

Отже, інновації та створення об'єктів права інтелектуальної власності під час проведення наукових досліджень становлять окремий сектор роботи кафедрального колективу вишу. Зберігання авторського права та інших прав інтелектуальної власності під час наукових досліджень формує правовий світогляд людини. Доцільним вважається видання спеціального Порядку проходження науково-дослідної продукції через погоджувальні процедури вишу, наукової установи, який би ґрунтувався на терміносистемі вищої освіти і права інтелектуальної власності, враховував особливості створення інтелектуальної власності у науковому середовищі, відповідав завданням зберігання об'єктів права інтелектуальної власності від неправомірного використання. У подальшому перспективним є порівняльний аналіз систем зберігання авторського продукту, що стимулюватиме інтелектуальну працю викладачів вишів та підвищуватиме її продуктивність.

Список використаних джерел

1. *Промислова власність в Україні: проблеми правової охорони* : зб. наук. ст. / заг. ред. Ю. С. Шемшученка, Ю. Л. Бошицького. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. — 544 с.
2. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13 грудня 1991 р. № 1978-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 12. — Ст. 166.
3. Про вищу освіту : Закон України від 17 січня 2002 р. № 2984-III // Урядовий кур'єр. Орієнтир. — 2002. — № 18. — С. 1–16.
4. Положенням про державний вищий заклад освіти, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 5 вересня 1996 р. № 1074.
5. Дем'яненко М. В. Облік інтелектуальної власності в аграрних підприємствах / М. В. Дем'яненко. — К. : Інститут аграрної економіки, 2006. — 54 с.

6. *Інтелектуальна власність в системі фахової підготовки фінансистів (Постійно діючий семінар кафедри Державних та місцевих фінансів АМУ) // Матеріали обговорень та дискусій за 2010–2013 рр.*
7. *Монографія* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.uk.wikipedia.org/wiki/_ (Монографія).
8. *Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 р.* — К. : Центр економічної освіти, 2004. — 450 с.
9. *Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, затверджено Наказом Міністерства освіти України № 161 від 2 червня 1993 р.*
10. *Про авторське право та суміжні права : Закон України від 11 липня 2001 р. № 2627-III // Урядовий кур'єр. Орієнтир.* — 2001. — № 35. — С. 1–16.

Кондрашихін А. Б. Зберігання прав інтелектуальної власності виробників авторського продукту кафедри у вищому навчальному закладі

Розглянуто технологію зберігання авторських продуктів і об'єктів інтелектуальної власності кафедри через спеціальні погоджувальні процедури вищого навчального закладу. Запропоновано структуру порядку щодо зберігання авторського продукту та об'єктів права інтелектуальної власності, наукового доробку особи-автора.

Ключові слова: автор, продукт, інтелектуальна власність, кафедра, вища освіта, науково-технічна продукція.

Кондрашихин А. Б. Сохранение прав интеллектуальной собственности производителей авторского продукта кафедры в высшем учебном заведении

Рассмотрена технология сохранения авторских продуктов и объектов интеллектуальной собственности кафедры через специальные согласительные процедуры высшего учебного заведения. Предложена структура порядка по хранению авторского продукта и объектов права интеллектуальной собственности, научного вклада автора.

Ключевые слова: автор, продукт, интеллектуальная собственность, кафедра, высшее образование, научно-техническая продукция.

Kondrashyhin A. Storage intellectual property rights of producers of copyright product department in higher education

The technology copyright deposit products and intellectual property department through special conciliation university. The structure of the manner of storage of the product and copyright of intellectual property and scientific achievements of the person of the author.

Key words: author, product, intellectual property department, higher education, scientific and technical products.

УДК 340.12

*Володимир Петрович Плавич,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
та міжнародного права
Одеського національного університету
ім. І. І. Мечникова,
доктор філософських наук,
кандидат юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України*

ПРОБЛЕМИ ПІЗНАННЯ ПРАВА, ЙОГО ПАРАДИГМАЛЬНІ ПОЗИЦІЇ І СВІТОГЛЯДНІ ФУНКЦІЇ

Право своїми окремими сторонами, як вважав Б. Кістяківський, належить до різних сфер. При цьому в кожній із них право потребує окремого дослідження. Знання, отримані в результаті таких досліджень, мають зводитися в окремі поняття: 1) державно-організаційне; 2) соціально-наукове; 3) психологічне і 4) нормативне поняття права. Науковець розглядав три основні складові соціального: суспільство, державу і людину. Досліджуючи людину, він визначив її як суспільного індивіда, який у суспільстві стає таким через самоусвідомлення (індивідуальний дух). Людина, на думку Б. Кістяківського, — це основа права, «уповноважена та дисциплінована правом особа, основа правопорядку», тоді як «особа людини і сукупність осіб, тобто суспільство, складають основу як права, так і держави» [1, с. 335].

З появою неklasичної парадигми соціального знання, корені якої сягають феноменології Є. Гусерля і В. Дільтея (середина ХХ ст.), сформувалося уявлення про конституюючу діяльність суб'єкта як частини об'єктивного світу. У центр уваги нової суб'єктивістської парадигми були поставлені не об'єктивні процеси соціальної упорядкованості, а порядок, який формується у свідомості суб'єкта у процесі інтерпретації ним соціальної дійсності. Людина не відображає у своїй свідомості світ, а конструює його; і такий спосіб наповнює іншим смислом, який обумовлюється незалежністю суб'єкта до певного типу культури, соціального, ціннісного, контекстуального простору.

Відповідно, змінилося і завдання юридичної науки. Вона намагається осмислити залежність права від людини.

На нашу думку, пізнавальний потенціал категорії «право» може реалізуватися виключно у системному зв'язку. По-перше, з такими поняттями, як природне право, позитивне право і правовий порядок, що є предметоутворюючим, відповідно, природноправних, нормативістських і соціолого-юридичних наукових моделей пізнання права. По-друге, через систему категорій галузевих і прикладних юридичних наук. По-третє, у зв'язку з предметоутворюючими поняттями інших наук, які так чи інакше використовують поняття «право» для змістового розкриття суті свого предмета тощо. По-четверте, у межах наукової парадигми, здатної відповідати трьом основним вимогам: міждисциплінарності, синтезу (але такому, що спроможний відкрити нову реальність за умови дотримання дисциплінарної семантики термінологічної означеності понять, як вони утвердилися у класичній юридичній науці); відмови від механістично-редукціоністських конструкцій у процесі наукового пізнання права, які втратили свій пізнавальний ресурс у межах нової світоглядної і загальнонаукової парадигми.

Право й людина — пов'язані явища (їхні взаємовідношення вивчає антропологія права). У «боротьбі за право» люди можуть проявити свої ненайкращі якості. Звідси і завдання права — бути стабілізатором, сприяти вирішенню конфліктів та стимулювати прояв кращих людських якостей. Розвиток права в ідеалі — це олюднення права, рух до людського права шляхом вдосконалення людини [2, с. 26].